

19-ASR OXIRI — 20-ASR BOSHLARIDA SURXON VOHASI MADANIYATI

Ikromov Azizbek Akmal o'g'li

Termiz davlat universiteti, San'atshunoslik fakulteti

Madaniyat va san'at muassasalarini boshqarish yo'nalishi talabalari

Qurbonov Dilshod Norxidir o'g'li

Termiz davlat universiteti, San'atshunoslik fakulteti

Madaniyat va san'at muassasalarini boshqarish yo'nalishi talabalari

Annotatsiya

Maqolada 19-asr oxiri — 20-asr boshlarida Surxon vohasi aholisi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi, shuningdek, xalq hunarmandchiligi madaniyati rivojida hunarmandchilikning tutgan o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Surxon vodiysi; qishloq xo'jaligi; chorvachilik; bekstva; fermer xo'jaliklari; temirchi; mahorat; voha; ishlab chiqarish; aholi.

Insoniyat tarixida qadimgi xalqlarning eng qadimgi shakllangan maskanlaridan biri Surxon vodiysi bo'lgan. Bu hudud qadimgi odamlar, dehqonchilikning ilk shakllari, chorvachilik, hunarmandchilik va madaniy yodgorliklar bilan mashhur.

Surxon vodiysi Buxoro amirligining uchta hukmronligidan iborat edi. Uning tarkibiga Boysun, Sherobod, Denov beklari kirgan. Aholining xo'jalik faoliyatini yoritish, hunarmandchilik namunalarini etnografik tomondan o'rganish xalqning oilaviy hayotini, ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni aniqlash va ilmiy tahlil qilish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Ishlab chiqarishning rivojlanishi natijasida paydo bo'lgan mehnat qurollari uzluksiz takomillashtirilib, xalq xo'jalik hayotiga qo'shilib bordi. Hunarmandchilikning shunday turlari bo'lganki, ular bilan butun oilalar, mahallalar, ba'zan butun qishloq aholisi shug'ullangan. Hunariga qarab oila, mahalla, qishloq boshlig'ining ismlari berilgan (masalan, Shodmon temirchi).

Hunarmandchilikning ma'lum bir turi ko'p jihatdan hunarmandchilik rivojlangan hudud, o'troq yoki yarim o'troq aholi, hududning tabiati, xom ashyoning mavjudligi bilan bog'liq edi. Masalan, kulolchilik faqat Sherobodda rivojlangan, chunki Sherobodning loyi bunga mos keladi. Sherobod kulollari yasagan tandirlar, ko'zalar, xumlar mustahkamligi bilan mashhur. Bugun Sherobodda ham o'ziga xos hunarmandchilik maktabi mavjud. Shuningdek, Sherobod bekstvosida charm, poyabzal, to'quvchilik, zardo'zlik, qandolatchilik, o'yinchoq sanoati rivojlangan. Boysun va Denovda asosan temirchilik, zargarlik, yog'ochga ishlov berish hunarmandchiligi rivojlangan.

Sharqiy Buxoro bekstvosida tog‘li hududlar ko‘p bo‘lib, ularni qo‘riqlash uchun qurol-yarog‘ zarur bo‘lib, ularga talab katta bo‘lganligi sababli qurol-aslaha ustaxonalarida qilich, o‘q, qalqon, pichoq, qilich yasalar edi. Ularni ishlab chiqarish uchun Yurchin, Boysun va Sherobod beklarida mavjud bo‘lgan temir va ko‘mir rudalari ishlatilgan, Boysun bekstvosida 25 ta ruda eritish pechlari mavjud edi. Asta-sekin mahalliy ishlab chiqarish tashqaridan yuqori sifatli qurollar va boshqa temir buyumlar olib kelinishi sababli siqib chiqarila boshlandi, buning natijasida hunarmandlar kasblarini o‘zgartirishga majbur bo‘ldilar. Masalan, Boysunning tog‘li hududida yashovchi temirchilar yog‘ochdan uy qurishni yaxshi o‘zlashtirgan. Boysun bekstvodada temir quyish korxonasi bo‘lgan, u yerda ko‘mir yoqilg‘isi ham ishlatilgan.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, mis quvish san'ati kelib chiqishi jihatidan juda qadimiyydir. Surxon vodiysida bu san'at 18—19-asrlarda rivojlangan. Olimlarning fikricha, G.A. Pugachenkova va L.I. Rempel, mis ustalari mis idishlarni ikki usulda yasagan: quyma va ta'qib qilish. Boysun va Sherobod hududlarida zargarlik san'ati keng rivojlangan. Zargarlik ustaxonalarida kumush, mis va tilladan chiroyli ayollar taqinchoqlari yasalar edi. Boy amaldorlar o'zlari uchun maxsus uzuklarni buyurtma qilishdi, bu halqalarning o'z muhri va egasining ismi bor edi. Muhr yasagan hunarmandlar alohida mavqega ega edilar.

XVIII - XX asr boshlarida. usta zargarlar Hindiston va Erondan sun'iy toshlardan oltin va kumush taqinchoqlar yasashgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zargarlar juda yumshoq tabiati tufayli sof kumush va oltindan foydalanmagan. Kumush boshqa rudalardan ajratilgan, mustahkamligi uchun kumush va oltinga mis va bronza qo'shilgan.

Bizning faxrimiz bo‘lgan milliy liboslar hunarmandlar mahsulotlarida o‘z ifodasini topdi, milliy kashtachilik san'ati rivoji o‘zining hududiy an‘analari bilan ajralib turdi. Boysun beystvosida keng tarqalgan Boysun do‘ppisi dumaloqligi, qirrasi, mustahkam iplar bilan tikilgan naqshlari, namlikka chidamliligi bilan ajralib turardi; trikotaj uchun kuchli jun iplar ishlatilgan. Boysun do‘ppilari asosan baxmal, atlas va sof ipakdan tikilgan. Surxon vodiysida qadimdan milliy urf-odatlarimizga o‘zgacha fayz bag‘ishlovchi to‘quvchilik o‘ziga xos tarixga ega. Yumshoq paxta iplaridan tayyorlangan choponlar odamni sovuqdan ishonchli himoya qildi. Chapanlar yoshi, rasmiy mavqei, lavozimi hisobga olingan holda tikilgan.

Ustalar shogirdlar tayyorlashda ularning hunarga bo‘lgan qiziqishi, mehnatsevarligi, bag‘rikengligi va bu kasbni egallash qobiliyatini hisobga olgan. Masalan, Surxon vodiysiga qo‘shni hududlardan kelganlar o‘zlarining xalq hunarmandchiligini olib kelishgan Surxon janubida yashovchi bir guruh lo‘lilar (lulilar) yarim o'troq hayot kechirib, yog'ochni qayta ishlash bilan shug'ullanganlar.

Xuddi shu hududda yashagan turkmanlarning ham o‘z hunarmandchiligi bo‘lgan. Ular Amudaryo bo‘yida o‘sadigan daraxtlardan qayiq yasagan, bir qirg‘oqdan ikkinchi qirg‘oqqa yuk va yo‘lovchilar tashigan, daromad olib, savdo-sotiqni rivojlantirishga hissa qo‘shgan.

Bundan tashqari, Amudaryo bo'yida yashovchi turkman erkaklari zargarlik buyumlari yasagan, turkman ayollari esa turkman gilamlari bilan mashhur bo'lgan.

Yahudiylar asosan shaharlarda yashab, metallsozlik, bosh kiyim tikish, zargarlik buyumlari yasash bilan shug'ullangan.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, xalq an'alarini hisobga olgan holda mahsulot tayyorlash hunarmandlarning asosiy mashg'uloti bo'lgan. Surxon vodiysida yashovchi o'troq va yarim o'troq xalqlarning o'ziga xos e'tiqodlari, rasm-rusumlari, marosimlari bo'lgan. Xalq hunarmandchiligi xalq moddiy madaniyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shdi, xalqlarni birlashtirishga hissa qo'shdi. Surxon vodiysi aholisining xo'jalik faoliyati va an'anaviy mashg'ulotlari uzoq tarixiy tajribaga ega.

Adabiyot

1. Dala yozuvlari, 1999 yil, 2 ta daftar. Sherobod tumani, Egarchi shaharchasi.
2. Annaev T., Shaydullaev Sh. Surxondaryo tarixidan lavhalar. – T., 1997. – 2223 bet.
3. Logofet D.N. Buxoro xonligi Rossiya protektorati ostida. - Sankt-Peterburg, 1914. - S. 25.
4. Dala yozuvlari, 1999 yil Sherobod tumani, Qizilolma shaharchasi.
5. Masson M.E. O'zbekistonda qora metallurgiya tarixi. – T., 1947. – S. 56.
6. Dala yozuvlari, 2000 yil Boysun tumani, Charmgari tumani.
7. Rempel L.I. Uzoq va yaqin: Ko'hna Buxoro hayoti, maishiy hayoti, qurilishi, hunarmandchiligi va san'ati sahifalari. – T., 1982. – S. 242.
8. Dala yozuvlari, 2004 yil, 8 daftar. Boysun, Sherobod tumanlari.
9. Dala yozuvlari, 2001 yil. Boysun tumani, Avlod shaharchasi.
10. Dala yozuvlari, 2003 yil. Termiz tumani, Pattakesar aholi punkti. M. Galkin. Surxon vodiysining o'rta va janubiy qismlari bo'yicha harbiy statistik insho // SMA. Nashr. LVII. 1894 yil.
11. Dala yozuvlari, 2001 yil. Boysun shahri, Zarguzar mahallasi.